

VU Research Portal

Het spreken van de kerk in de theologie van dr. J. Koopmans
den Hertog, C.C.

2018

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

den Hertog, C. C. (2018). *Het spreken van de kerk in de theologie van dr. J. Koopmans*. Kok Boekencentrum.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

De hervormde theoloog dr J. Koopmans (1905-1945) wordt vandaag vooral herinnerd als degene die tijdens de bezetting van Nederland door de Duitsers door middel van zijn pamflet *Bijna te laat!* heeft gesproken tot de samenleving en de overheid. In de studie *Het spreken van de kerk in de theologie van dr J. Koopmans* wordt onderzocht of, en zo ja: hoe Koopmans' publieke spreken verankerd is in zijn theologie.

In het *eerste hoofdstuk* wordt de vraagstelling voor het onderzoek geformuleerd en uiteengelegd in een aantal deelvragen. De onderzoeksvraag luidt: *is Koopmans' visie op het spreken van de kerk verankerd in het geheel van zijn theologie? En zo ja, hoe dan?* Deze vragen worden uitgesplitst in deelvragen omtrent Koopmans' visie op de samenleving, de kerk en de verhouding tussen deze beide. Verder wordt een overzicht geboden van publicaties die tot nu toe aan de theologie van Koopmans zijn gewijd. Ten slotte wordt de werkwijze omschreven.

Het *tweede hoofdstuk* beschrijft het leven van Koopmans. Achtereenvolgens komt zijn werk als predikant in twee gemeenten in Zeeland (1928-1938), zijn werk als secretaris van de Nederlandse Christen Studentenvereniging (1938-1941) en zijn predikantschap in Amsterdam (1941-1945) aan de orde. Zijn voornaamste publicaties worden benoemd en zijn betrokkenheid bij het Nederlandse verzet tegen de bezetter komt in beeld.

In *hoofdstuk drie* komt Koopmans' uitleg van artikel 2 van de Nederlandse geloofsbelijdenis (1561) aan de orde. In het genoemde artikel gaat het over de manier waarop kennis van God tot stand komt. Koopmans opent zijn bespreking van dit artikel met de opmerking dat dit artikel ook politieke betekenis heeft. Koopmans schaart zich in de discussie over natuurlijke theologie aan de zijde van Barth, die in de theologie strikt vanuit Gods openbaring in Christus wil spreken en alle andere bronnen van kennis afwijst. Maar Koopmans benadrukt dat in artikel 2 niet gesproken wordt van natuurlijke theologie; het gaat om twee middelen waar God zich van bedient om zich aan de mens bekend te maken. Koopmans' uiteenzetting geeft aanleiding om in te gaan op zijn gedachten omtrent de verhouding van Gods voorzienigheid en zijn genadewerk. Gods voorzienigheid ligt rondom Gods eigenlijke werk en wil daarheen op weg zetten. Gods werk van voorzienigheid is niet neutraal, maar heeft tot doel dat de mens de tijd en de ruimte die hij krijgt, gebruikt om tot Christus te komen. Koopmans spreekt bij voorkeur over

Gods geduld en noemt zaken als volk en overheid gaven van dat geduld. Deze gaven hebben geen waarde in zichzelf, zo blijkt als Koopmans zegt dat het doel van een volk is om kerk te worden. Zijn visie op Gods werk in de voorzienigheid blijkt hem een kritisch instrument in handen te geven om allerlei ideologieën op te sporen en met argumenten af te wijzen. Verder blijkt Koopmans al het spreken van de kerk te vatten onder de term ‘prediking’. Dat heeft te maken met de eigen aard van de Bijbel. Het is een boek uit de andere wereld, vanuit Gods toekomst. Ook wordt duidelijk dat Koopmans kennis van goed en kwaad strikt bindt aan Gods openbaring. Buiten Gods Woord om weet de mens niet wat goed en kwaad is. Ten slotte komt Koopmans’ uitleg van artikel 36 van de Nederlandse geloofsbelijdenis aan de orde. Dat artikel spreekt over de roeping van de overheid. Koopmans geeft de voorkeur aan het gebruik van de term overheid boven de term staat. Wanneer namelijk gesproken wordt over overheid, blijft daarin zichtbaar dat het om *mensen* gaat die tot deze taak geroepen zijn en over hun beleid ter verantwoording geroepen kunnen worden. Koopmans biedt in zijn behandeling van artikel 36 een actualisering van Calvijns spreken over de roeping van de overheid. De roeping van de overheid is om de ruimte voor de kerk te waarborgen, zodat zij het Woord van God kan verkondigen. Ondanks dat hij beseft dat er nauwelijks een werkelijkheid beantwoordt aan zijn gedachten, houdt hij er aan vast. Met name om zo de roeping van de christelijke onderdanen jegens de overheid op de agenda van de kerk te houden.

Het *vierde hoofdstuk* is gewijd aan Koopmans’ preek van 27 augustus 1939. Op deze zondag na het sluiten van het Molotov-Ribbentrop-pact las Koopmans met de gemeente Psalm 2. Op de maandag erna zou de mobilisatie van het Nederlandse leger beginnen. In deze preek blijkt hoe Koopmans kijkt naar de gemeente en naar de prediker. Zijn homiletiek lijkt er op gericht te zijn dat in de uiteindelijke preek zo min mogelijk vingerafdrukken van de predikant zichtbaar zijn. De gemeente heeft bovenal nodig om steeds meer en steeds dieper thuis te raken in de Schrift. Koopmans spreekt in zijn preek duidelijke taal, maar valt niet een bepaald politiek standpunt bij. De oordelen die hij uitspreekt blijken geen morele, maar eschatologische oordelen te zijn. Dat wil zeggen: luisterend naar de Schrift plaatst hij de gebeurtenissen van eind augustus 1939 in het licht van Gods oordeel. Zijn visie op de Schrift als een Woord dat als het ware vanuit Gods toekomst het heden doorlicht doet hem kritisch kijken in alle richtingen – ook in de richting van zijn hoorders en van de Nederlandse overheid met haar neutraliteitspolitiek.

In *hoofdstuk vijf* gaat het over *Bijna te laat!* (1940) en het *Protest tegen de sterilisatie* (1943). Tegen de achtergrond van Koopmans' scherpe stellingname die in hoofdstuk 3 aan de orde is gekomen (buiten Gods openbaring om is er geen kennis van goed en kwaad), is het een spannende vraag hoe hij opereert in deze publieke teksten. Hoe spreekt hij tot lezers die zijn geloof niet delen? Is er een basis waarop hij hen kan aanspreken? In *Bijna te laat!* doet Koopmans naast een beroep op de Schrift ook een beroep op het geweten. Wat is dat geweten, als Koopmans immers niet weten wil van kennis van goed en kwaad buiten Gods openbaring om? Het blijkt samen te hangen met Koopmans' visie op het werk van Gods voorzienigheid. Hij denkt vanuit Mattheus 6:33: 'Zoekt eerst het Koninkrijk en zijn gerechtigheid en al het andere zal u bovendien geschonken worden.' Tijdens de Nederlandse Opstand zochten christenen de vrijheid voor het geloof. Daarbij heeft God hun toen een vrij land gegeven. Dat is en blijft een toegift van God. Zijn zegen werkt rondom de kerk. Humaniteit is volgens Koopmans een 'sfeer rondom de kerk'. Het geweten waar Koopmans zich op beroept moet in dit verband gezien worden: een toegift van God rondom een kerk die zocht naar het Koninkrijk. In het *Protest tegen de sterilisatie* richt Koopmans zich tot Seyss-Inquart in verband met de sterilisatiemaatregelen voor gemengd-gehuwde Joden. Hier voert Koopmans zijn pleit helemaal op basis van de Bijbel.

Hoofdstuk zes maakt de balans op: wat heeft het onderzoek inhoudelijk opgeleverd? Koopmans' publieke teksten blijken diep verankerd in zijn theologie. Met name zijn visie op de verhouding van voorzienigheid en genade blijkt een belangrijk fundament onder zijn inbreng in de publieke ruimte. God is aan het werk in de wereld opdat mensen Hem vinden in Christus. Wanneer de kerk zicht richt tot de samenleving betreedt zij niet een lege wereld, maar gaat zij met haar woord in op God die haar vanuit de werkelijkheid tegemoet komt.